

УДК 595.78+591.5

ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНИЙ ОГЛЯД ФАУНИ *LYCAENIDAE* (*LEPIDOPTERA*, *RHOPALOCERA*) ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Голобородько К. К.

Родина синявців (*Lycaenidae*) є найбільшою серед фауни денних метеликів Дніпропетровської області (з 111 видів денних метеликів – 38 складають синявці). Отже, ця родина несе найбільшу кількість генетичної інформації, тому з точки зору охорони генофонду української природної спадщини є пріоритетною для вивчення та майбутньої охорони. Негайність ревізії та подальшого пізнання екології видів *Lycaenidae* особливо своєчасна у зв'язку з величезним антропогенним тиском на територію Дніпропетровської області.

За всю історію дослідження ентомофауни Дніпропетровщини немає жодної публікації, де приділялося б достатньо уваги родині *Lycaenidae*. У літературі є тільки окремі повідомлення про знахідки рідкісних та зникаючих видів [1, 2], або види цієї родини розглядаються у контексті фауністичних списків окремих територій [3, 4, 5, 6]. Тобто даних, за якими можливо було б установити повну картину розповсюдження та особливостей біології *Lycaenidae* у межах області, немає. Таким чином, наші дослідження є першою спробою детального вивчення родини *Lycaenidae* у Дніпропетровській області.

Роботу виконано на основі особистих досліджень автора за період 1997-2002 роки, а також за допомогою численних повідомлень приватних колекціонерів (І.М. Черненко, В.В. Цибенко, О.В. Ткаченко, С.Н. Вашенко). Дані за період 1960-1999 роки отримано при обробці фондового матеріалу кафедри зоології та екології ДНУ.

За сучасними поглядами [2] 38 встановлених видів *Lycaenidae* становлять 25 родів, 8 тріб.

У 1985 році на території Дніпропетровської області вперше було зафіксовано популяцію роду *Neolycaena* de Niceville, 1890. Вид *N. rhyminus* (Eversmann, 1832), популяція якого була знайдена на схилах степової балки з виходами третинних пісків, вкритих караганою кущовою (*Caragana frutex* Linnaeus). З даних, опублікованих В.О. Барсовим [2], відомо, що метелики зустрічалися на території у 3 га, їхня щільність становила від 0,8 до 5,9 особин/м². З 1990 по 2002 роки даних про поширення виду у межах області немає. За

повідомленням Р.У. Gorbunov [7] у східній частині свого ареалу, вид є ксерофільним. У літературі [7, 8, 9, 10] немає даних про знахідки виду західніше Дніпропетровської області, отже можна зробити припущення, що знайдена популяція існує на межі свого ареалу, тобто є найбільш уразливою з відомих на Україні. *N. rhytmus* занесено до Червоної книги України зі статусом – I категорія [8].

Палеарктичний рід *Callophrys* Billberg, 1820 на Дніпропетровщині представлений одним видом – *C. rubi* (Linnaeus, 1758). Нами встановлено, що в області вид є моновольтинним та мезофільним. У популяціях, що мешкають у групі біотопів байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро в червні 2002 року серед 10 номінативних особин спостерігалася 1 особина форми *C. rubi f. immaculata* (Fuessly, 1775).

З 6 європейських видів роду *Nordmania* Tutt, [1907] у межах області зустрічається чотири: мезофіл *N. w-album* (Knoch, 1782), мезоксерофіл *N. acaciae* (Fabricius, 1787), мезоксерофіл *N. spini* ([Denis et Schiffermüller], 1775), мезофіл *N. ilicis* (Esper, 1779). Найбільш рідкісним видом є *N. ilicis*, популяції якого постійно фіксуються тільки у пристінних лісах р. Самари, і лише окремі особини проникають до байрачних лісів Правобережжя р. Самари [4].

Рід *Fixsenia* Tutt, [1907], як і в Європейській частині Палеарктики представлений одним видом - *F. pruni* (Linnaeus, 1758). Для степової зони Європи, ще з досліджень М.С. Образцова і Л.А. Шелюжка [6] на Правобережжі України, В.О. Барсова на Дніпропетровщині [3] та у Молдові [11], Ю.П. Некрутенка [12] у Криму і О.В. Жакова [13] у Запорізькій області, відомо, що цей вид є рідкісним і локальним та зв'язаний із синузіями *Quercus robur*. Нами встановлено, що вид є мезогірофільним.

Роди *Thecla* Fabricius, 1807 і *Quercusia* Verity, 1943 на Україні представлені двома мезофільними видами: *T. betulae* (Linnaeus, 1758) і *Q. quercus* (Linnaeus, 1758). Вони трофічно пов'язані з лісовою рослинністю, тому в області зустрічаються у групах лісових біотопів. *T. betulae* іноді у штучних лісосмугах, по яких доходить до крайнього півдня області.

Голарктичний рід *Lycaena* Fabricius in Illiger, 1807 на території області представлений одним мезофільним видом - *L. phlaeas* (Linnaeus, 1761). Зустрічається в усіх групах біотопів. Нами встановлено 3 генерації на рік.

До палеарктичного роду *Thersamonolycaena* Verity, 1957 відноситься 9 видів [14]. У Дніпропетровській області знайдено два – *T. dispar rutila* (Werneburg, 1864) і *T. alciphron* (Rottemburg, 1775). Перший вид займає вологі гігروتопи (мезогірофіл) короткозаплавних та довгозаплавних лісів (трофічно пов'язаний із видами *Rumex*). Також відомі знахідки локальних популяцій *T. dispar rutila* у тальвегах балочно-яружних систем Правобережжя р. Дніпро. Особини таких популяцій дещо поступаються розмірами, можливо, внаслідок

недостатньої відповідності екологічним умовам місць існування. Відомості про знахідки *T. alciphron* обмежуються даними В.О. Барсова [1] про знаходження популяцій виду на луках заплави р. Оріль та на солончакових луках Кочерезького лісництва. Факт знахідки другої популяції підтверджує дані А.Б. Жданко [14] про перебування виду не тільки у мезофітних, а й у ксерофітних стаціях. *T. dispar rutila* ми рекомендуємо до занесення у Червоний список Дніпропетровської області.

Західно-палеарктичний рід *Thersamonia* Verity, 1919 представлений мезоксерофільним видом *T. thersamon* (Esper, [1784]). Популяції виду у межах області локальні. В області займає переважно степові стації, проникає до байрачних лісів та на аренні біотопах.

Палеарктичний рід *Heodes* Dalman, 1816. в області представлений одним видом – *H. tityrus* (Poda, 1761). Мезофіл, який у лісових біотопах, особливо у заплавах лісах р. Дніпро зустрічається дуже часто. У межах регіону дає дві генерації. Можливо, при майбутніх дослідженнях біотопів заплави середньої течії р. Оріль буде знайдено *Heodes virgaureae* (Linnaeus, 1758).

Один із рідкісних західно-палеарктичних родів *Tomares* Rambur, 1840 на Дніпропетровщині представлений підвидом *T. nogelii dobrogensis* (Caradja, 1895). Станом на 2002 рік, в області знайдено дві локальні популяції – перша в околицях м. Дніпропетровська (у 1960 році, В.О. Барсов), друга – в околицях с. Волоське (у 1998 році – власні збори). Вид занесено до Червоної книги України (II категорія) [8]. Обидві популяції відомі із залишків реліктового степу балочно-яружної системи Правобережжя р. Дніпро. Нами встановлено, що вид є ксерофільним.

Дані про знахідки монотипічного роду *Lampides* Hübner, 1819 (вид *L. boeticus* (Linnaeus, 1761)) є тільки у рукопису “Червона книга Дніпропетровської області” В.О. Барсова. За відсутності іншого матеріалу та даних з сусідніх областей (вид відомий лише з Криму [12] та околиць Одеси [6]) припустимо, що автор рукопису мав справу із екземпляром-мігрантом. Про високі міграційні можливості виду є вказання у сучасній літературі [7, 15]. Для остаточного встановлення перебування *L. boeticus* на Дніпропетровщині бажані нові дані.

Рід *Everes* Hübner, 1819 відомий по двом мезофільним видам – *Everes argiades* (Pallas, 1771) та *Everes alcetas* (Hoffmansegg, 1804). Перший постійно трапляється в усіх степових біотопах області. *E. alcetas* був наведений В.О. Барсовим [3, 5] для групи лісових біотопів р. Самара. Нашими дослідженнями встановлені популяції ще й у степових балках околиць м. Дніпропетровськ.

Палеарктичний рід *Maculinea* van Eecke, 1915 представлений у фауні регіону двома видами – мезоксерофільний *M. arion* (Linnaeus, 1758), що займає степові стації, та іноді проникає до байрачних лісів, і мезогігрофільний *M. telejus* (Bergstrdsser, 1779) – один із рідкісних синявців області. Знайдена популяція

лише у короткозаплавних лісах р. Самара. Обидва види є моновольтивними і потребують охорони.

Голарктичний рід *Glaucopsyche* Scudder, 1872 представлений мезоксерофільним видом *G. alexis* (Poda, 1761). Вид заселяє всі групи біотопів регіону, дає одну генерацію на рік. Найбільша чисельність спостерігається на луках долини р. Дніпро.

Рід *Cyaniris* Dalman, 1816 у межах області відомий по знахідках виду *C. semiurgus* (Rottenburg, 1775). Вид зустрічається локальними популяціями на півдні області. Нами встановлено, що вид є мезофільним, та дає дві генерації на рік. За даними 2000-2002 років друга генерація спостерігалася частіше в біотопах байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро, ніж на степових ділянках, де навесні фіксується перша.

Рід *Cupido* Schrank, 1801 у Дніпропетровській області представлений *C. minimus* (Fuessly, 1775). За даними В.О. Барсова [3, 4] вид займає галявини короткозаплавних лісів р. Самара (мезофіл). Установлено, що *C. minimus* дає в області одну генерацію, але, на нашу думку, в особливо теплі роки ймовірно появлення другої, що спостерігається у Запорізькій області та в АР Крим [12]. Припустимо, що при подальшому, більш детальному вивченню фауни *Lycaenidae* в області буде знайдено вид *C. osiris* (Meigen, 1829), що відомий із Запорізької області (о. Хортиця [13]).

Палеарктичний рід *Celastrina* Tutt, 1906 представлений мезофільним *C. argiolus* (Linnaeus, 1758). Поширений в усіх біотопах Дніпропетровської області. Відомо, що у межах регіону дає дві генерації на рік.

Понто-казахстанський степовий фауністичний комплекс у межах регіону представляє рід *Rubraapterus* Korschunov, 1990. Єдиним видом цього роду в області є мезофільний *R. bavius* (Eversmann, 1832). За даними Ю.П. Некрутенка [12] на півдні України зустрічається підвид *R. bavius hungaricus* (Dioszeghy, 1913). Який трапляється поодинокими особинами, у групі степових біотопів Правобережжя р. Дніпро на схилах балок. Нами вид рекомендовано внести до Червоної книги Дніпропетровської області.

Палеарктичний рід *Scolitantides* Nybner, 1819 відомий з території області видом мезоксерофільним *S. orion* (Pallas, 1771). На Дніпропетровщині популяції займають степові стації, де є численними.

Палеарктичний рід *Pseudophilotes* Beuret, 1958 представлений видом *P. vicrama* (Moore, 1865), на території області представлений підвидом *P. vicrama schiffmuelleri* (Hemming, 1929). На 2002 рік відомо тільки дві популяції – у балочно-яружних системах Правобережжя р. Дніпро та у залишках степу правобережжя р. Самари. Вид є мезоксерофільним, найвища щільність спостерігається у сухих гігртопах степових біотопів. У літературі є повідомлення [3] про знахідки у 1960 році особин виду *P. baton* (Linnaeus, 1758) із півдня області.

Мабуть, цей факт можливо пояснити помилкою у діагностиці (за сучасними даними вид заселяє територію Західної Європи – Іспанію та Францію) [15].

У Дніпропетровській області достовірно відомий лише один вид роду *Aricia* Reichenbach, 1817 – мезоксерофіл *A. agestis* ([Denis et Schiffermüller], 1775). Вид знайдено у групі степових біотопів правобережжя р. Самара, звідки йде проникнення до галявин байрачних лісів правобережжя р. Самари. За колекційними даними відома тільки одна генерація, але за даними Р. У. Горбунов [7] на півдні Європейської частини Росії вид є бівольтивним. З літературних джерел [7, 9, 16] відомо, що синявець *A. artaxerxes* (Fabricius, 1793) має великий ареал, фізико-географічні умови якого дуже наближені до природних умов Дніпропетровщини. Отже, можемо припустити, що в майбутньому цей вид буде знайдено в межах області.

До роду *Eumedonia* Forster, 1938 на Дніпропетровщині належить вид *E. eumedon* (Esper, 1780). Нами встановлено, що у межах області вид мезофільний та моновольтивний. Відома лише одна популяція в урочищі “Парне”, яке належить до групи біотопів байрачних лісів правобережжя р. Самари. Із серії метеликів, зібраної у 1985-1988 роках В.О. Барсовим, що становить 17 екземплярів, 7 є формою *E. eumedon f. fylgia* (Spangberg, 1876).

Найбільш характерними для території області родом є голарктичний *Plebeius* Kluk, 1780. Цей рід представлений трьома видами – мезофіл *P. argus* (Linnaeus, 1758), мезоксерофіл *P. argyrognomon* (Bergström, 1779), ксерофіл *P. pylaon* (Fischer de Waldheim, 1832), Останній вид знайдено в області тільки у групі біотопів правобережжя р. Дніпро, там відомі всього дві сталі популяції. *P. pylaon* нами рекомендовано до внесення у Червоний список Дніпропетровської області.

Голарктичний рід *Polyommatus* Latreille, 1804 відомий в області по чотирьом видам: мезоксерофіл *P. coridon* (Poda, 1761), мезофіл *P. icarus* (Rottemburg, 1775), мезоксерофіл *P. bellargus* (Rottemburg, 1775) зустрічаються в усіх групах біотопів, дають 2 – 3 генерації на рік. Рідкісним для області є вид *P. daphnis* ([Denis et Schiffermüller], 1775). Вид занесено до Червоної книги України – II категорія [8]. В області він займає лісові стації, іноді трапляється і у степових, тобто, є мезофілом. Серед самиць зазвичай зустрічається форма *P. daphnis f. steeveni* (Treitschke, 1834), самиці номінативної форми зустрічаються досить рідко. Спорадично зустрічається мезоксерофіл *P. thersites* (Cantener, 1834). Вид відомий лише зі степових біотопів долини р. Дніпро.

Ландшафтна структура Дніпропетровщини сприяє проникненню у межі області як південних видів по групі степових біотопів долини р. Дніпро з півдня, так і північних по системі азональних ландшафтних утворень із півночі. Саме особливості географічного положення Дніпропетровської області спричинили таку екологічну структуру родини: 8 % видів є мезогрофільними, найбільша

кількість видів (45 %) *Lycaenidae* є мезофільними, 39 % видів – мезоксерофільними, 8 % ксерофільними.

Рідкісними видами *Lycaenidae* в області є ксерофільні види – *N. rhytmus*, *T. nogelii dobrogensis*, *P. pylaon*. Це реліктові види, що зазнали найбільшого антропогенного впливу внаслідок майже суцільного руйнування степових біотопів, зараз є дуже локальними та уразливими.

Комплекс мезогігрофільних видів представлено видами, що заселяють азональні біотопи (заплавні річок, вологі гігרותопи великих балок). *F. pruni*, *T. dispar rutila*, *M. telejus* є рідкісними внаслідок екологічної невідповідності більшої частини території області умовам їхнього існування.

Отже, види родини *Lycaenidae*, у зв'язку з малою вивченістю їх біологічних та екологічних особливостей у межах Дніпропетровської області, потребують подальшого вивчення.

Список літератури

1. Барсов В.А. Охрана открытых ландшафтов, их растительности и энтомофауны в условиях степного Приднепровья // Исчезающие и редкие растения, животные и ландшафты Днепропетровщины. – Днепропетровск: ДГУ, 1983. – С. 103–110.
2. Барсов В.А. Популяция *Neolycaena rhytmus* (Pall.) (Lepidoptera, Lycaenidae) в Днепропетровской области УССР // Вестник зоологии. – 1988. – № 4. – С. 87.
3. Барсов В.А. К фауне дневных бабочек (Lepidoptera, Rhopalocera) окрестностей Днепропетровска // Вопросы степного лесоведения и охраны природы. Вып. 1. – Днепропетровск: ДГУ, 1968. – С. 145–149.
4. Барсов В.А. К фауне чешуекрылых степей юго-востока Украины // Вопросы степного лесоведения и охраны природы. Вып. 5. – Днепропетровск: ДГУ, 1975. – С. 205–211.
5. Барсов В.А. К фенологии комплексов весенних чешуекрылых в лесных биогеоценозах юга-восточной Украины // Вопросы степного лесоведения и охраны природы. Вып. 7. – Днепропетровск: ДГУ, 1977. – С. 102–108.
6. Яхонтов А.А. Денні метелики (Rhopalocera) УРСР. – К.: Радянська школа, 1939. – С. 155–175.
7. Gorbunov P.Y. The butterflies of Russia: classification, genitalia, keys for identification (Lepidoptera: Hesperioidea and Papilionoidea). – Ekaterinburg: Thesis, 2001. – 320 p.
8. Червона книга України. Тваринний світ. – К.: Українська енциклопедія, 1994. – 464 с.
9. Коршунов Ю.П. Булавоусые чешуекрылые Урала, Сибири и Дальнего Востока. Определитель и аннотации. – Новосибирск: Вител, 2000. – 170 с.
10. Жданко А.Б. Обзор голубянок рода *Neolycaena* de Niceville, 1890 (Lepidoptera, Lycaenidae) с описанием новых подвидов // Энтомологическое обозрение. – 1998. – № 3. – С. 639–662.
11. Барсов В.А. К фауне чешуекрылых Гербовецкого леса // Гербовецкий лес. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1970. – С. 224–231.
12. Некрутенко Ю.П. Булавоусые чешуекрылые Крыма. Определитель. – К.: Наукова думка, 1985. – 152 с.

-
13. Жаков А.В., Закревский А.А., Криворучко Д.В., Погодаев В.А. К фауне чешуекрылых острова Хортица // Природа острова Хортица. – Запорожье: б/и, 1993. – С. 72–77.
  14. Жданко А.Б. Систематика и распространение голубянок рода *Thersamonolycaena* Vrtv. (Lepidoptera, Lycaenidae) // Энтомологическое обозрение. – 1993. – №1. – С. 134–142.
  15. Roine A. The Lepidoptera of Europe. CD-ROM. – Helsinki, 2000.
  16. Плющ И.Г., Будашкин Ю.И., Жаков А.В., Мельничук Б.В. Булавоусые чешуекрылые (Lepidoptera, Rhopalocera) Запорожской области УССР // Фауна и биоценологические связи насекомых Украины. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 37–40.

Поступила в редакцию 20.05.2003 г.